
JOACHIM PROCHNO A JEHO PŮSOBENÍ V ARCHIVU ZEMĚ ČESKÉ V OBDOBÍ PROTEKTORÁTU ČECHY A MORAVA

Vojtěch Belling

ÚVOD

Vývoj archivnictví za druhé světové války je tématem dlouho téměř nedotčeným, jemuž se doposud věnoval v některých aspektech Josef Kollmann ve svých studiích o dějinách Archivu ministerstva vnitra a o sporném případě tamního archiváře Jaroslava Prokeše.¹ Přitom je tato problematika nepochybně velmi důležitá i z hlediska pozdějších strukturálních změn v českém archivnictví, jejichž kořeny tkví měrou nikterak zanedbatelnou v době válečné. Při jejím studiu musí ovšem badatel postupovat obezřetně a nanejvýš nezaujatě, podáváje co možná objektivní výklad v tomto dosud ožehavém tématu, dotýkajícím se smutného období národního útlaku v čase protektorátu.

Joachim Prochno, osobnost pro dějiny českého archivnictví nesporně významná, neboť právě v jejích rukou se na čas soustředily nejvýznamnější řídicí funkce archivní správy, si zaslouží nepochybně samostatnou studii, která by pomohla objasnit některé významné otázky související s jejím působením v českých archivech. Tento úkol si klademe v této práci, jež však nehodlá být detailním popisem života ani zevrubnou deskripcí Prochnovy činnosti v archivu a už vůbec historií Českého zemského archivu či českého archivnictví za druhé světové války, což jsou témata, která by bylo záhodno rozebrat v samostatné monografii. Zde se míníme věnovat zejména zásadním přístupům Prochna k problematice archivní správy v Protektorátu a v Říši, hlavním tendencím a teoretickým premisám, v jejichž intencích prováděl tento archivář své kroky během působnosti na místě ředitele Českého zemského archivu. Jeho činnost v úřadě vedoucího Archivu ministerstva vnitra a zástupce archivního referenta při Úřadu říšského protektora stojí spíše stranou našeho zájmu, ostatně zčásti se jí věnoval J. Kollmann v již zmíněných dvou studiích. Důraz spočívá především na rozebrání Prochnova postupu při pokusech o centralizaci českého archivnictví, jeho sporů s Archivem ministerstva vnitra a přístupu k extradicím archiválií říšské provenience z českých archivů. Závěrem se pak budeme zabývat krátce i vztahem Joachima Prochna jakožto jednotlivce a státního úředníka k nacismu.

ŽIVOT A VĚDECKÁ ČINNOST JOACHIMA PROCHNA²

*Vita nostra plena bellis
inter hostes, inter arma
more belli vivitur*

Joachim Prochno se narodil 17. června 1897 v nevelkém městečku Niemeck v Braniborsku nedaleko Postupimi v rodině lipského lékárníka Hermanna Prochna.³ Léta svého mládí prožil povětšinou v Lipsku, kde po gymnaziálních studiích vstoupil i na univerzitu, zaměřiv se na studium historie a anglické literatury. Úroveň lipské výuky dějin byla v prvních desetiletích 20. století, jak známo, vynikající; Prochno se během studií setkal i se slovutným profesorem Lamprechtem, který ovšem předčasně skonal již r. 1915. V roce 1919 obhájil mladý historik svou disertační práci a během několika následujících let působil jako stipendista a asistent na univerzitě, sepsav zde vícero zdařilých historických studií. Kromě samotné disertační práce, věnované problematice dějin osídlení Lipska⁴ se vědecky etabloval především svým rozsáhlým dílem o vrcholně středověkých kodexech z německého prostředí, které započal během svého univerzitního působení a r. 1929 je publikoval (první část spisu).⁵ Toto velmi plodné období vědeckého zrání skončilo r. 1927, kdy se třicetiletý Prochno oženil s Marií Menzel a vydal se na materiálně jistější dráhu středoškolského učitele angličtiny, němčiny a dějepisu, zprvu na střední škole v Chemnitz (do r. 1928), posléze na vyšší dívčí škole v hornolužické Žitavě.

S Žitavou je spjato celé následující období Prochnova života do r. 1939, potažmo až do r. 1945. Zdejší pobyt pozdějšího českého zemského archiváře mimořádně ovlivnil v soukromém i vědeckém životě a Prochno získal k městu i celému hornolužickému regionu velmi vřelý vztah. Tu se mu také r. 1928 narodil jediný syn Rudolf, jehož výchově věnovali rodiče zvláštní péči.⁶ Během své učitelské činnosti se budoucí zemský archivář setkal s celou řadou osobností, jež podnítily jeho další směřování na poli historie ke studiu dějin Horní Lužice a zvláště samotné Žitavy.⁷ Vzhledem k dlouhé tradici a značně vysoké úrovni žitavského i celého hornolužického regionálně-historického bádání, zaměřeného zejména na vrcholný a pozdní středověk, není příliš divu, že se jím nechal zlákat i medievista Prochno. Od třicátých let přispíval řadou studií do hornolužických vědeckých historických periodik (mj. i do *Neues Lausitzisches Magazin* a *Mitteilungen des Zittauer Geschichts- und Museumsvereins*), a stal se též členem starobylé a prestižní *Oberlausitzische Gesellschaft der Wissenschaften* (dále OGW).⁸ Ponořil se do studia nejrůznějších aspektů středověkých dějin Žitavy⁹ a shromažďoval písemné prameny k dějinám města i Lužice, za kterýmžto účelem se vydával od r. 1935 z pověření OGW na delší archivní re-

šerše do Prahy.¹⁰ Zde se dostal k mnohým z hlediska hornolužických regionálních dějin velmi cenným pramenům (dokonce objevil některé do té doby neznámé listiny k dějinám Horní Lužice) a seznámil se tehdy také poprvé s českými archivy a systémem jejich uspořádání, zvláště pak s Archivem Země české, který se měl později tak úzce spojit s Prochnovým životem. V l. 1937–38 vyšel z Prochnovy vědecké činnosti rozsáhlý registář k dějinám Žitavy do r. 1437¹¹ a některé další studie.¹² Badatel pracoval na sběru materiálu k dějinám Horní Lužice dokonce i po svém příchodu do Zemského archivu (až do r. 1944) a připravoval nový obsáhlý registář k dějinám celé Horní Lužice, k jehož vydání bohužel nikdy nedošlo.¹³ Zdá se přitom, že celá Prochnova ediční práce byla vedlejším produktem připravovaného *chef d'oeuvre*, středověkých dějin Žitavy, které ovšem do své předčasné smrti již nese-psal.¹⁴

Po desetiletém období tvůrčí vědecké činnosti v poměrně klidném rodinném zázemí, přerušeném pouze r. 1933 krátkým pobytem v koncentračním táboře, následovala nedlouho po vypuknutí války v životě našeho archiváře epocha daleko bouřlivější, vrcholící jeho smrtí v létě r. 1945. V prvním roce války, r. 1939, odešel Prochno na frontu, aby se ovšem již na podzim následujícího roku vrátil, když jej 11. září 1940 požádala o spolupráci Německá archivní komise v Praze.¹⁵ V Protektorátu bylo třeba, jak známo, obsadit významná místa ve státní správě říšskými Němci a nutnost postupovat v intencích této personální politiky zdůrazňovali mnozí i v oblasti archivní správy.¹⁶ K povolání Prochna do komise došlo zřejmě díky jeho dobré obeznámenosti s chodem českého archivnictví z času jeho častých pobytů v Praze ve druhé polovině 30. let (s praktickou činností archiváře se seznámil ostatně již v Žitavě, kde v l. 1938–39 spolupracoval při pořádání tamějšího městského archivu). Jakékoliv důvody politické, jak bude v následujícím textu ještě doloženo, nehrály zřejmě přílišnou roli, neboť Prochna provázela v Žitavě více pověst odpůrce než obdivovatele nacionálního socialismu. Spíše lze proto počítat s vlivem četných osobních kontaktů, jež Prochno navázal během svého působení v Praze s význačnými představiteli sudetoněmecké vědecké elity.¹⁷ Také s některými členy Komise (Swientekem, Berglem a Kretschmarem) se Prochno dobře znal již od časů častých vědeckých pobytů v Praze a severních Čechách.¹⁸

Při Komisi zůstal Prochno do konce prosince 1940, stále zároveň setrváváje ve funkci školního rady v Žitavě. Zřejmě ještě během září mu archivní rada dr. Oskar Horst Swientek a ředitel saského Hlavního státního archivu v Drážďanech dr. Kretschmar navrhli, aby se ucházel o místo vyššího úředníka v některém z protektorátních archivů. 2. října 1940 na jejich návrh podal novopředaný spolupracovník komise u Úřadu říšského protektora žádost o zaměstnání v některém archivu¹⁹ a přes svou minulost²⁰ byl poté 27. června 1941 na pří-
mý pokyn protektora Neuratha jmenován zemským archivním radou („Landes-

archivrat“) ve 4. platové třídě.²¹ Jeho dosazení do této funkce souviselo s probíhající rozsáhlou personální reorganizací protektorátních archivů, jež se zejména u Zemského archivujevila jako naléhavá, neboť zde až do tohoto roku nepracoval jediný německý zaměstnanec.²² Zůstav současně nadále členem Německé archivní komise, měl archivní rada v archivu mj. za úkol dohlížet na řádný průběh archivní rozluky (viz níže), na jejíž agendě pracoval předtím z pověření Komise v Archivu ministerstva vnitra.²³ Když byl pak po bouřlivých změnách v protektorátním politickém životě odstraněn dosavadní ředitel Jenšovský, který později zahynul v Osvětimi, převzal vedení archivu ještě r. 1941 de facto Prochno.²⁴ 21. února následujícího roku byl sice ředitelem instituce jmenován historik, archivář AMV a docent pražské Německé univerzity Anton Blaschka, který však zůstával až do konce války v armádě a do řízení archivu nezasahoval. Vedoucí funkci tak podržel Prochno, jakožto zástupce ředitele, až do května 1945, byv přitom ještě v dubnu 1943 s platností k 1. únoru téhož roku jmenován podle nově systemizovaného řádu vrchním zemským archivním radou („*Landesarchivsoberrat*“).²⁵

Zajímavým způsobem se v rukou Prochna nashromáždily vedoucí funkce protektorátní archivní správy, když mu k dosavadnímu postavení faktického vedoucího činitele Zemského archivu přibyl 9. září 1943 úřad komisařského vedoucího („*Kommissärleiter*“) Archivu ministerstva vnitra a o jedenáct dní později též funkce zástupce dlouhodobě nepřítomného archivního referenta při Úřadu říšského protektora (poté, co Swientek narukoval).²⁶ Stalo se tak zřejmě i na základě jeho vlastních návrhů na personální propojení vedení obou velkých českými archivů, předložených v době napjatých vztahů mezi oběma institucemi r. 1943 protektorátní správě k uvážení.²⁷ Získání tří nejvýznamnějších postů v české archivní správě, do té doby nevídané a těžko představitelné, přineslo jejich nositeli vrchní dohled nad všemi státními, obecními i soukromými archivy a motivovalo jej také ke snaze o provedení důkladné reformy archivní správy, jejímuž uskutečnění však zabránila nepříznivá situace způsobená válečným strádáním stále silněji doléhajícím na Prochna i na Zemský archiv. Od r. 1944 byly poměry v protektorátních archivech takřka tragické a následkem náletů a chvatného převážení archiválií do různých úkrytů zde panovalo napětí a nejistota, v nichž nešlo již pomýšlet na jakoukoliv změnu v archivní správě (přípravné práce na reformě odkazovaly nyní ostatně i směrnice vedení říšského archivnictví až na dobu poválečnou).²⁸ Prochno se tedy věnoval nejdůležitějším zajišťovacím pracím, ač neopomíjel ani vlastní badatelskou činnost a závazky spjaté s funkcí šéfredaktora *Zeitschrift für Geschichte der Deutschen in den Sudetenländer*, již byl pověřen v červnu 1943.²⁹ Ostatně i na jeho samotného těžce dolehly válečné hrůzy, když musel v lednu 1944 nechat narukovat šestnáctiletého syna do armády a žít poté dlouhé měsíce bez zpráv o jeho osudu.³⁰

Když se v lednu 1945 vrátil do Archivu ministerstva vnitra Swientek,³¹ skončila tato zajímavá epocha dějin českého archivnictví, ačkoliv Prochno nadále zůstal faktickým vedoucím Zemského archivu, kteroužto funkci vykonával až do 26. dubna 1945, kdy byl těžce vyčerpaný hospitalizován (a posléze operován) ve Schneiderově sanatoriu v Praze. Přes velmi vážný stav se po vypuknutí tzv. Pražského povstání ocitl 9. května ve vazbě krajského soudu v Praze 2 ve Spálené ulici a zde také na pokyn nového vedení archivu 18. května vyslýchán.³² Jeho knihovna i četné osobní dokumenty a soukromý majetek mu byly okamžitě zabaveny a za újmy, způsobené údajně českému archivnictví, znárodněny.³³ Syn Rudolf a následně i jeho žena odešli postupně již během léta zpět do Německa.³⁴ Na rozdíl od svého kolegy a „rivala“ Swienteka, který se po krátkém věznění též navrátil do vlasti,³⁵ zůstával těžce nemocný a opuštěný Prochno ve vazbě i po celé léto 1945 a vysvobodila jej až smrt, která k němu přikvačila v podobě srdeční zástavy 10. září 1945.³⁶ Naplnil se tak osud jedné z pozoruhodných postav českého archivnictví.

PROCHNO A PROTEKTORÁTNÍ ARCHIVNÍ SPRÁVA 1940–1945

*Novus ordo, nova vita
mundo surgit inaudita*

Pojetí role Archivu Země české

Základní Prochnovy představy o funkci archivu je možno nalézt v předmluvě k jeho rukopisnému návrhu nové systemizace Zemského archivu z r. 1942.³⁷ Zemský archivní rada zde zastává názor, že hlavním účelem Zemského archivu je vedle služby úředníkům i umožnění badatelské činnosti vědeckým pracovníkům.³⁸ S tím souvisí i Prochnem podtrhovaný význam archivu jakožto odborného historického institutu, majícího za úkol soustřeďovat pramenný materiál a dávat jej v edicích k dispozici veřejnosti, kteroužto úlohu ovšem žitavský dějepisec nepovažoval v Zemském archivu za prvotní či nedůležitější a vytýkal naopak předchozí éře českého archivnictví její přílišné upřednostňování.³⁹ Úkolem českého Zemského archivu má být též schraňování a konzervace některých novodobých dokumentů státně-správní povahy, jež do archivu ze své podstaty náležejí.⁴⁰ Ač si byl nepochybně vědom rozporu, který tak vyvstával mezi jeho koncepcí a názorem referenta pro archivnictví při Úřadu říšského protektora a vedoucího Archivu Ministerstva vnitra Oskara Horsta Swienteka, přikládal Prochno Zemskému archivu i roli dohlížecí a poradní instituce pro nestátní, zejména městské archivy, „*da bei der fehlenden Kontinuität in der Verwaltung der Archive, namentlich kleinerer Städte, diese immer wieder in Gefahr kom-*

men, *Verlust zu erleiden oder so gut wie ganz verloren zu gehen.*⁴¹ V tomto bodě se ovšem dostal do pochopitelného konfliktu se svým kolegou Swientekem, tvrdým zastáncem centralizační politiky pod vedním Archivu ministerstva vnitra.

Konflikt s Archivem ministerstva vnitra r. 1942 a pohled na centralizaci archivnictví

Vycházejí ve své představě o charakteru Zemského archivu z obvyklých thesů moderní holandské archivní teorie, vystavěné, jak dobře známo, na basi provenienčního principu,⁴² ospravedlňoval vrchní archivní rada i existenci samostatného Archivu Země české jakožto instituce vzniklé specifickým vývojem a tvořící jednotný a organický celek, stojící vedle Archivu ministerstva vnitra a Archivu ministerstva zemědělství v čele českého protektorátního archivnictví.⁴³ Tato koncepce byla v souladu s Prochnovou vizí budoucí decentralizované podoby říšské archivní správy, vystavěné na základě tradičních historických zemí.⁴⁴ Archivu ministerstva vnitra, vzešlému z bývalého Místodržitelského archivu, neupíral sice jeho aspiraci na přeměnu v centrální archiv státu (jak se jím tento archiv od r. 1939 postupně stával)⁴⁵, leč bez možnosti výrazněji zasahovat do činnosti významných archivů v Protektorátu (Zemský archiv, Archiv Univerzity Karlovy, Archiv Pražského hradu). V budoucnosti, kdy měl být Protektorát Čechy a Morava definitivně inkorporován do Říše, mělo též dojít ke zpochybnění centrální role ministerského archivu.

Oproti epoše První republiky, poznamenané tradiční nevraživostí mezi oběma největšími archivy, resp. jejich vedeními, existovala od vzniku Protektorátu do počátku roku 1942 v otázce vymezení kompetencí mezi Zemským archivem a Archivem ministerstva vnitra vcelku shoda.⁴⁶ Až s nástupem již zmiňovaného archivního referenta a komisařského vedoucího dr. Oskara Horsta Swienteka jakožto nového vedoucího Archivu ministerstva vnitra po Prokešovi se situace znovu vyhrotila. Swientek vystupoval z pozice nekompromisního zastávce centralizovaného archivnictví pod vedením svého archivu.⁴⁷ Požadoval veškerou dohlížecí pravomoc nad státními i nestátními archivy v protektorátu a nad státními archivy navíc i nejvyšší správní pravomoc, a to pro sebe jakožto ředitele archivu, nikoli jakožto referenta při říšském protektorovi, vykonávajícího zčásti tuto funkci již dříve.⁴⁸ Popíral dokonce i „právo na život“ („*Lebensrecht*“) Zemského archivu s tím, že sloučení obou hlavních archivů je v budoucnu nevyhnutelné.⁴⁹ O tom, že tyto centralizační snahy vycházely od samotného vedení protektorátu, není pochyb, jak koneckonců dokládají podněty ze strany Úřadu říšského protektora k institucionalisaci dohlížecí pravomoci Archivu

ministerstva vnitra nad protektorátním archivnictvím.⁵⁰ Swientek, jehož vliv na protektorátní archivy se upevnil poč. r. 1943 poté, co mu byla svěřena agenda protináletové ochrany archiválií, ovšem narážel na rozhodný odpor Zemského archivu a jeho vedoucího Prochna, který se prý v osobním rozhovoru s ním vyjádřil počátkem r. 1943 v tom smyslu, že „*das Archiv des Ministeriums des Innern könne dem Böhmischen Landesarchiv höchstens einen guten Rat erteilen, nicht aber Massnahmen irgendwelcher Art von ihm verlangen.*“⁵¹

Nutno říci, že jednou z příčin konfliktu byly spory o archivní fondy, vedené mezi oběma institucemi již po několik desetiletí, které ovšem v současné chvíli získávaly do značné míry spíše zástupný charakter. Jednalo se především o dávný problém uložení Zemských desk a tzv. stavovských desk, jež si nárokovaly oba hlavní archivy. Zatímco většina fondů Zemských desek byla od r. 1926 uložena v AMV, stavovské desky (Malý stavovský archiv) byly stále uloženy v Zemském archivu. Když se počátkem r. 1942 Swientek pokusil deponovat část těchto desk ze Zemského archivu do Archivu ministerstva vnitra (výměnou za zrušené klášterní archivy), byl k nim jím pověřenému pracovníkovi, majícímu desky převzít, Prochnovými podřízenými zcela znemožněn přístup.⁵² Náš zemský archivní rada se naopak snažil v téže době o získání Zemských desk z Archivu ministerstva vnitra (spolu s gruntovními knihami), nabízejí výměnou za ně archiválie z muzeálního archivu (tamní fondy České kanceláře, Komory a Místodržitelsví) i registraturu Apelačního soudu Království českého, odvolává se přitom na provenienční princip a princip organického vzniku archivů.⁵³

Vědom si rychlého růstu role Archivu ministerstva vnitra coby centrálního archivu (v tomto duchu byl připravován archivní zákon a vycházela četná nařízení)⁵⁴, snažil se Prochno všemi prostředky hájit samostatnost „svého“ archivu proti Swientekově snaze o jeho podřízení. S případným sloučením obou institucí rozhodně nesouhlasil a ani v jeho návrhu nové systemizace Zemského archivu s ním nebylo počítáno, ač bylo jako eventualita zmíněno.⁵⁵

K řešení napjaté situace mezi oběma archivy a jejich vedoucími vypracoval zemský vrchní archivní rada během 1. poloviny r. 1943 šestibodový plán na řešení napjaté situace, nazvaný „*Gesichtspunkte betr. das Verhältniss des Böhm. Landesarchivs zum Archiv des Ministerium des Innern.*“⁵⁶ Podle prvního bodu tohoto návrhu se mělo budoucí podřízení protektorátních státních archivů Archivu ministerstva vnitra týkat jen těch institucí, které byly v rukou českého vedení a neměly německé zaměstnance. Případné následné podřízení se Zemského archivu mělo být vázáno na nutnost stejného kroku u dalších velkých archivů (A. Pražského hradu, A. univerzitní). Podle bodu druhého měl mít Zemský archiv právo přezkoumávat jej se týkající pokyny vydané Archivem minis-

terstva vnitra. Dle bodu třetího měla být zaručena dosavadní forma spolupráce mezi oběma institucemi. Následující čtvrtý článek měl umožnit pro případ, že by ředitel Archivu ministerstva vnitra narukoval, dosadit na jeho místo Čecha či místních poměrů neznalého Němce, ovšem s tím, že se tak stane jen pro dobu nezbytně nutnou, a vrchní dohlížecí pravomoc archivu převezme Zemský archiv. Bod pátý konstatoval, že při současném stavu, za něhož návrhy na činnost Zemského archivu mohly vycházet od referenta pro archivnictví při říšském protektorovi, generálního referenta ministerstva vnitra a státního archivního inspektora, by bylo zbytečné převádět tyto funkce na ředitele Archivu ministerstva vnitra (s ohledem na bod 3). Poslední, šestý bod měl zřejmě účinek na následující události, neboť navrhoval, aby funkce ředitele (komisařského vedoucího) Archivu ministerstva vnitra byla personálně spojena s funkcí ředitele Zemského archivu, „*da er damit die Verpflichtung übernehmen müsste, für die Rechte des Landesarchivs zu sorgen.*“ Celý návrh *de facto* platil od nástupu Joachima Prochna na Swientekowo místo a též Prochnovo jmenování do funkce komisařského vedoucího Archivu ministerstva vnitra bylo uskutečněno v jeho intenci.

Po převzetí vedoucích funkcí protektorátní archivní správy jedinou osobou se napjatá situace uklidnila. Paradoxně se dokonce české archivnictví skrze tuto „personální unii“ ocitlo nebývale blízko Swientekových sjednocovacích plánů, leč při Prochnově postoji byla úplná centralizace archivní správy ve smyslu těchto plánů vyloučena. Je přitom třeba říci, že samu myšlenku centralizace Prochno zpočátku v principu nezavrhoval, ovšem akceptoval ji pouze na úrovni historických zemí (nikoli na úrovni celé Říše, jako Swientek). Případná role ústředního archivu v Čechách měla proto připadnout Zemskému archivu a dokonce samotné vytvoření archivů ministerstev (včetně Archivu ministerstva vnitra) po r. 1918 považoval Prochno za fatální chybu.⁵⁷ Ve své koncepci poválečného uspořádání archivní správy odmítl možnost sloučení obou hlavních zemských archivů, ba později i jejich vedení touže osobou (na základě vlastní zkušenosti),⁵⁸ ač se, s ohledem na zlepšení odborného ošetření archiválií, jistým centralizačním tendencím za účelem efektivizace nebránil.⁵⁹ V březnu 1944 navrhoval dokonce za účelem zjednodušení správy inkorporovat Archiv Pražského hradu do Zemského archivu a archivy ministerstev do Archivu ministerstva vnitra.⁶⁰ Též soustředění dohlížecích pravomocí do rukou jediné osoby považoval Prochno i po zrušení archivního referátu při Úřadu říšského protektora za nevyhnutelné,⁶¹ jak ukazuje jeho návrh z ledna 1944 na vytvoření úřadu s podobnou pravomocí, kterou měl dříve referent.⁶² Tento úřad měl být však nyní součástí Ministerstva vnitra (jako samostatné oddělení), a neměl tedy již přímo záviset na německé protektorátní správě. Funkce jeho ředitele by navíc byla spojena s vedením jednoho ze dvou nejvýznamnějších archivů. Do jeho kompetence se měla zařadit poradní funkce pro vedoucí úředníky archivní správy.

vy v otázkách personálních a odborných, dohlížecí pravomoc nad státními⁶³ i soukromými archivy, spolupráce při otevření archivů vědeckým účelům, ochrana archiválií před nálety, svěřená již poč. r. 1943 archivnímu referentovi a v neposlední řadě i zaopatřování těch potřeb archivnictví, „*die in deutscher Hand sein müssen*“.

Ve chvíli, kdy Prochno získal vedoucí pozici v protektorátním archivnictví, a mohl tak proces centralizace pohnout dále kupředu, nebylo však již na nějaké strukturální přeměny možno pomýšlet, neboť hlavní činnost obou hlavních archivů a celé české archivní správy se plně soustředovala na dostatečné zabezpečení archiválií před nálety,⁶⁴ popř. na některé jiné krátkodobé úkoly.⁶⁵ V této změněné situaci nedošlo již ani po návratu Swienteka do Archivu Ministerstva vnitra k výraznějším neshodám mezi ním a Prochnem.

Archivní rozlučka a extradice

Koncepce uspořádání protektorátních a říšských archivů vycházela za okupace z provenienčního principu. Za ten se stavěl s jistými výhradami i Prochno, obviňuje přitom českou správu z hlubokého zanedbání přínosu holandské archivní teorie v předchozí epoše.⁶⁶ V rámci předválečného Československa nešlo o tolik významný problém (ačkoliv, jak jsme ukázali, hrál jistou roli i ve vztahu mezi největšími českými archivy), ovšem za změněných politických podmínek se po r. 1938 dostávala otázka principu umístění a skladování archiválií na jinou úroveň. Již na podzim 1938 bylo započato s prováděním nové archivní rozlučky, podníceným úmluvou o zacházení se spisovým materiálem z listopadu 1938. Další výrazná cézura čekala české archiváře o necelý rok později, když bylo zbylé území československého státu přivtěleno k Třetí říši. „*Repatriace*“ archiválií říšskoněmecké provenience pak mohla podle nařízení říšského protektora ze srpna r. 1939 začít plnou silou.⁶⁷ Dle obou uvedených dokumentů měl být všechn materiál tzv. „říšské provenience“ umístěn do archivů na základě místa a instituce svého původu. K provedení rozlučky byly v zimě 1938–39 vytvořeny dvě archivní komise, česká a německá (jejímž spolupracovníkem byl od r. 1940 i Prochno)⁶⁸, a vrchní dohled nad prováděním rozlučky získal referent pro archivnictví při Úřadu říšského protektora, tedy Swientek.

V Zemském archivu byl rozlučkovou agendou, probíhající zde od r. 1939,⁶⁹ pověřen po svém příchodu Prochno⁷⁰, který se jí zabýval již předtím coby člen Komise. Souhlasil s provenienčním principem v tom, že „*Alle Archivalien, die die Regierung eines Landesteils berühren, indem sie an diese gerichtet sind oder Konzepte der von ihr erlassenen Schriftgüter sind, gehören in das Archiv dieses Landes*“⁷¹, ovšem za jistých okolností připouštěl též „*Annäherung an*

das Betreffprinzip“.⁷² Proto písemnosti odeslané určitou institucí a též koncepty písemností této instituci určených mohou být dle archivního rady na víceméně pertinenčním principu uloženy za určitých okolností v příslušném archivu této instituce (resp. v archivu, v němž je uložena registratura této instituce), což je ovšem pochopitelně v rozporu s principem čistě provenienčním. Tak obhajoval Prochno dokonce i extradice *konceptů* písemností centrálních českých správních úřadů, určených původně do vedlejších zemí Koruny české a do sudetských krajů, z registratury České kanceláře a České komory ve prospěch archivů těchto vedlejších zemí v případě, že originály písemností v těchto archivech již nejsou. „*Das bedeutet freilich,*“ podotýká zemský archivní rada, „*dass für die gemeinsame Verwaltungsgeschichte dieser Kanzlei und Kammer für Böhmen und dessen Nachbarländer ein schweres Aufstand eintritt, wenn dieser Gesamtarchivbestand zerrissen wird. Es ist aber trotzdem nötig, schon aus Verwaltungsgründen, weil diese Akten eben an der neuen Stelle gebraucht werden, und aus Gründen der Geschichtswissenschaft allgemein, die nicht Verwaltungsgeschichte, sondern Geschichte des Ablaufs der Schicksale eines Territoriums ist.*“ Právě s vědomím této ryze praktické potřeby přístupnosti příslušných archiválií pro vědecké účely, např. výzkum dějin určitého teritoria, je nutno nahlížet přinejmenším na Prochnovy propozice převozu některých archiválií. Proto, jestliže se v protektorátních archivech nalézaly dokumenty říšskoněmecké provenience či archiválie týkající se úzce některých německých teritorií či institucí v českém prostředí zcela cizích, byly odváženy do příslušných archivů v Německu. Archivní extradice ze Zemského archivu, ležící v kompetenci Prochnově,⁷³ prováděl tento plánovitě podle jednotlivých archivních fondů, a to do „původní“ Říše i do Sudet.⁷⁴ Ač prováděné mnohdy z víceméně praktických účelů, staly se po válce terčem kritiky nového vedení⁷⁵ ztotožňujícího protektorátní archivní správu, ne zcela právem, právě s Joachimem Prochnem, jenž však sám považoval Protektorát Čechy a Morava za integrální součást Říše, a proto chápal i extradiční proces recipročně, a to jen jako uskutečnění výše zmíněných teoretických premis.⁷⁶ Nacházely-li se tedy archiválie, týkající se českých zemí, popř. jsoucí navíc české provenience, v některém říšskoněmeckém archivu, požadoval Prochno jejich deponaci do Prahy.⁷⁷ Tak se stalo např. s 58 listinami z vídeňského Haus-, Hof- und Staatsarchivu, jež byly r. 1943 přivezeny do Prahy a teprve r. 1949 se vrátily do Vídně,⁷⁸ ale i s některými dalšími písemnými památkami. Naopak se snažil zabránit extradicím ze Zemského archivu a z ostatních protektorátních archivů tam, kde by nebyly nezbytné, pokud např. existovaly v zahraničí jejich kopie.⁷⁹ Při jeho pokusech o extradice z německých archivů se jednalo často o středověké písemnosti české provenience související s bývalými vedlejšími korunními zeměmi a nalézající se nejčastěji v saských a slezských archivech a o novověké archiválie z Vídně.⁸⁰ U listin ze saských

a slezských archivů byla snaha o jejich získání snad někdy vedena i specializací Prochnovy vědecké činnosti na hornolužické dějiny, přesto však nelze badatelovu angažovanost v otázce extradicií zdaleka redukovat pouze na jeho osobní zájem. Je zřejmé, že nikoli jen čeští archiváři v čele s Otakarem Bauerem, ale též německý archivář Joachim Prochno se zasloužil o zachování řady důležitých archiválií v zemi, postupuje přitom zcela v souladu s právními normami, jež vykládal nanejvýš nestranně. Tato skutečnost je hodna tím spíše pozornosti, že Prochno byl „původním“ říšským občanem, který neměl žádnou užší osobní vazbu k českému území a do vedení Zemského archivu byl dosazen jako reprezentant německých zájmů.

Joachim Prochno a nacionální socialismus

Z dosud řečených skutečností vyplývá, že vztah Joachima Prochna k prosazování nacistické politiky v protektorátní správě nebyl vpravdě nikterak vřelý. Na rozdíl od kolegy Swienteka se stavěl proti tuhé centralizaci a absolutní podřízenosti českých archivů říšské archivní správě a též v ožehavé otázce říšské archivní reformy se přikláněl na stranu zastánců tradiční decentralizace na principu zemí. V této souvislosti dokonce popíral existenci říšské identity („*Reichsbewusstsein*“), jež by sjednocování státní archivní správy podmiňovala, vedle regionální identity zemské („*Landesbewusstsein*“).⁸¹

Prochnův chladný vztah k vládnoucí ideologii se ovšem projevil již dlouho před nástupem do Prahy, v době jeho pedagogické činnosti. Krátce po Hitlerově nástupu, v létě r. 1933, strhnul ze školní stěny obraz říšského kancléře oděného do uniformy s tím, že uniforma nemá ve školní budově místa. Za to byl okamžitě a několik týdnů vězněn v koncentračním táboře.⁸² Od této doby se navenek příliš politicky neprojevoval, a mezi lidmi vyvolával dojem „*světu vzdálené a nepřiliš tvrdé učenecké povahy*“⁸³. Ani získání významných pozic v protektorátní archivní správě nesouviselo ani tak s jeho politickou angažovaností⁸⁴ a zapříčinily je spíše dobré vztahy s představiteli sudetoněmecké univerzitní elity, jak jsme se o tom již zmínili.

O Prochnově světonázoru hovoří krátký, sugestivně napsaný a velmi obtížně čitelný rukopis, uložený pod názvem „*Grundgedanken meiner Weltanschauung*“ v jeho pozůstalosti,⁸⁵ jehož autorskou původnost dosvědčuje charakter konceptu, časté změny a úpravy v textu, stejně jako nepřímá archivářova zmínka o vlastním autorství.⁸⁶ Názory, zde vyslovené, odkazují jasně spíše na některé konzervativní myšlenkové směry, obvyklé v meziválečné době v Rakousku a Německu, než na nacismus.⁸⁷ Stojí za to, ocitovat zde alespoň nejzajímavější části textu: „*An Stelle des Volkes stelle ich die Gemeinschaft der Gutgesinnten,*

der Geistigen [...]. Diese Gemeinschaft stelle ich mir kulturell und sozial vor. Aus dem Gesagten geht es hervor, dass ich mich nicht als Egoist, sondern als Altruist ansehe. Aus dem Gefühl heraus, dass ich glaube, noch etwas leisten zu können, die menschliche Erkenntnis noch fördern zu können, leite ich meine Lebensberechtigung ab. Ich spreche solche Lebensberechtigung auch dem zu, der die materielle Lage der Menschen fördert, nicht aber dem, der die Erfindungen zur Zerstörung macht oder die Meinung vertritt, sein Volk solle über anderen herrschen. Dass die Kultur und menschliche Erkenntnis das Ganze des eigenen Volkes anerkennt, aber noch zu überschreiten hat, erscheint mir selbstverständlich. [...] Ich weiss, dass die Welt auch politische Führer braucht, solange der Mensch nicht von grund aus gut ist, das wahrscheinlich in alle Ewigkeit. Ich bin aber mit Platon der Meinung, dass der politische Führer vom geistigen abhängen soll und nicht umgekehrt.“ Dále zde vyjadřuje Prochno svůj negativní názor na jakýkoliv nacionalismus, který dle něj „eine Welle ist, die übergehen wird“. ⁸⁸ Ač nelze tento text s jistotou chápat jako pravdivou Prochnovu výpověď o svém náhledu na společnost, přesto se v souvislosti s předchozími zjištěními zdá, že jeho vztah k nacismu byl velmi zdrženlivý.

Je zde nakonec v této souvislosti třeba zmínit i Prochnův postoj k českým kolegům. Již při výslechu ve vazbě krajského soudu bylo Joachimovi Prochnovi předhozeno, že při personálním řízení plánovitě odstraňoval nepohodlné české archiváře tak, že je nechal posílat jako totálně nasazené do Říše. ⁸⁹ Ve skutečnosti dostával k vybírání totálně nasazených mezi jeho podřízenými od r. 1943 příkazy ze strany protektorátní správy, kterým často oponoval tvrzením, že většina jeho archivářů je nemocná či pro archiv nezbytná, a že sám není lékařem, aby mohl určit, kdo je k totálnímu nasazení způsobilý. ⁹⁰ Přesto byl nakonec ochoten obětovat některé pracovníky na základě příkazů shora, mezi nimi i dr. Doskočila, dr. Šmrhu, dr. Klepla a Dr. Beneše, posledně zmíněného se zdůvodněním, že „*verhältnismässig ungeschickt und sehr langsam arbeitet.*“ ⁹¹ Z řady pramených svědectví ovšem plyne, že se Prochno snažil vždy o opak: ponechat v archivu co nejvíce zaměstnanců, byť i politicky nepohodlných. ⁹² V archivu byl totiž značný nedostatek pracovních sil, k jejichž odlivu zde docházelo od počátku 40. let a na podzim r. 1944 zbývalo již jen 21 z původních 53 pracovníků z r. 1941. ⁹³ Přitom Prochno usiloval o zachování, resp. zvýšení stavů odborného personálu; v návrhu na novou systemizaci počítal se zřízením celkem 47 pracovních míst ⁹⁴ a počet vyšších úředníků (z nichž byla většina Čechů) se do r. 1943 oproti předchozímu období výrazně zvýšil. ⁹⁵ Ve skutečnosti je tedy obtížné se o vztahu německého archivního rady k Čechům jakkoliv vyjádřit. V řadě svých textů sice zdůrazňuje nutnost germanizace české společnosti, na druhé straně jeho praktická personální politika v archivu naznačuje, že k Čechům jako takovým nikterak nepřátelský postoj nezastával. Co se týče germanizace

archivní správy a veškeré publikační činnosti, nelze ji přičítat za výhradně vinu Prochnovi, neboť byla v intencích celé protektorátní státní správy a s jejím zavedením se počítalo již před jeho nástupem.⁹⁶

Je zřejmé, že v Joachimůvi Prochnovi s jeho osobitým pojetím role archivů ve společnosti a s hluboce propracovaným vlastním názorem na reformu archivní správy za účelem efektivního uložení archiválií při respektování tradičního zemského uspořádání a zásad provenienčního principu získalo české archivnictví za druhé světové války přinejmenším pozoruhodnou osobnost. Ač sám rázně vystupoval proti tuhé centralizaci říšské archivní správy i proti připravovanému sjednocení dvou nejvýznamnějších českých archivů, upřednostnil Zemský archiv coby nositele tradice před Archivem ministerstva vnitra, stále více chápaným jako státní archiv, předznamenal zároveň svou činností a svou reformní koncepcí budoucí sjednocení české archivní správy, k němuž došlo v 50. letech 20. století. Svou snahou řešit vleklou strukturální krizi českého archivnictví, ochránit pečlivě archiválie před nálety či jiným způsobem zničení, ba i mnohými úspěšnými pokusy o zabránění extraditacím či o získání cenných památek z německých archivů přispěl částečně k dalšímu rozvoji českého archivnictví, a to v době mimořádně nepříznivé pro český národ a proti vůli řady jeho německých kolegů. Tím pochopitelně nelze umenšit nebo neutralizovat jeho činnost jakožto vykonavatele vůle nacistického režimu, nýbrž pouze doplnit celkový obraz této bezpochyby zajímavé osobnosti.

POZNÁMKY

¹ KOLLMANN, J., *Archiv ministerstva vnitra v l. 1918–1945*, Sborník archivních prací (dále SAP) 45/2 (1995), s. 511–688. TÝŽ, *Případ univ. prof. dr. Jaroslava Prokeše – chmurná kapitola z dějin Archivu ministerstva vnitra*, *Paginae Historiae* 9 (2001), s. 270–334.

² Jediným dostupným životopisem Prochna je úvod Věry BERÁNKOVÉ v inventáři k pozůstalosti Joachima Prochna, Státní ústřední archiv (dále SÚA), Praha, 1984, na s. 1–4, s názvem *Životopis dr. Joachima Prochna, jeho působení*.

³ Lékařnictví bylo v rodě tradicí; stojí mimochodem za připomenutí, že Prochnovi potomci vlastní dosud lékárnu v Žitavě.

⁴ *Das Bevölkerungswesen Leipzigs in der Zeit vor und nach der Reformation*, diss. Leipzig, 1919. Téma dějin osídlení Prochna nikdy zcela neopustilo, ač se mu nevěnoval jako hlavnímu oboru; podobnou tematikou se zabývá i jeho práce *Stadt und Land im späteren Mittelalter in Deutschland*, rkp., SÚA Praha, Pozůstalost dr. Joachima Prochna, kart. č. 3, inv. č. 33.

⁵ *Das Dedikations- und Schreiberbild in der deutschen Bücherei* (I), Leipzig 1929; druhý, nevydaný díl, sepsaný zřejmě po r. 1929, je uložen v SÚA Praha, Pozůstalost dr. Joachima Prochna, kart. č. 3, inv. č. 32).

- ⁶ O jejich vztahu k dítěti svědčí i deníky, které si psali o chlapci v jeho útlém dětství (zachovány v SÚA Praha, Pozůstalost dr. Joachima Prochna, kart. č. 2).
- ⁷ V Žitavě byl nejvýznamnější osobností na tomto poli tamní vrchní studijní rada Ernst Alwin Seeliger, který významnou měrou přispíval i k dějinnému výzkumu severočeského pohraničí Žitavska (je např. autorem mnoha článků k dějinám Frýdlantska a Liberecka, mj. i zdařilých *Die Geschichte des Friedländischen bis zum Ausbruch des dreissigjährigen Krieges*. In: Heimatkunde des Bezirkes Friedland in Böhmen, ed. GIERACH, Erich, SCHUBERT, Josef, Teil. III.: Geschichte des Friedländischen, Friedland 1926, 2, s. 27–169 a *Geschichte des Reichenberger Bezirkes bis zum Ausbruch des 30-jährigen Krieges 1–3*. In: Heimatkunde des Bezirkes Reichenberg, III, Reichenberg 1936). Je třeba zde říci, že regionální bádání v době před druhou světovou válkou se klonilo k úzké spolupráci mezi severočeskými (sudetoněmeckými) a hornolužickými historiky, což vedlo i k plodným výsledkům při zkoumání vývoje obou kulturně spjatých regionů.
- ⁸ K vývoji této společnosti po r. 1929 viz nově LEMPER, E.-H., *Chronik der Oberlausitzischen Gesellschaft der Wissenschaften in den Jahren 1929 bis 1944, ihres Erbes und Auftrages ab 1945 bis zu ihrer Neugründung 1990/91*, Teil I, Neues Lausitzisches Magazin Neue Folge (dále NLM NF) 1 (1998), s. 11–66, Teil II, NLM NF 2 (1999), s. 7–49.
- ⁹ Např. jeho rozsáhlejší studie k dějinám žitavské městské rady *Die Zittauer Ratslinie von 1310 bis 1547*, NLM 110 (1934), s. 23–85.
- ¹⁰ Srov. LEMPER, E.-H., *c. d.*, Teil II, s. 29nn.
- ¹¹ Byl vydán ve dvou dílech: *Regesten zur Geschichte der Stadt und des Landes Zittau 1234–1437*, I, NLM 113 (1937) a II, NLM 114 (1938) – druhý díl obsáhl celé 114. číslo časopisu, jehož náklad proto zaplatil *Zittauer Geschichts- und Museumsverein*.
- ¹² Zejména *Die Prager Archive als Quellen für die Geschichte der Oberlausitz*. Forschungen, angestellt im Auftrage der Oberlausitzischen Gesellschaft der Wissenschaften, NLM 113 (1937).
- ¹³ Zajímavé je, že podle Lempera (*c. d.*, Teil II, s. 29) byl pověřen získáváním listin k hornolužickým dějinám v l. 1526–1620 (Společnost považovala i v této době Prochna za jí pověřeného badatele), ovšem jím zpracovaný registář obsahuje listiny středověké, pouze do 15. stol.; v rukopise jsou dnes regesta uložena pod názvem *Regesten zur Geschichte der Oberlausitz* v SÚA Praha, Pozůstalost dr. Joachima Prochna, kart. č. 6, inv. č. 47.
- ¹⁴ Přípravné materiály k plánovanému dílu se nalézají *tamtéž*, kart. č. 4.
- ¹⁵ SÚA Praha, fond 114-84-9 (fond 114 – Úřad říšského protektora v Čechách a na Moravě – dále ÚŘP), kart. 82, spis Joachim Prochno, fol. 18 (životopis J. Prochna z l. 1940–41). 13. září se s jeho plánovaným příchodem seznámila i Česká archivní komise (Zápis ze schůze České archivní komise ze 14. září 1940 (SÚA Praha, Archiv Země české – dále AZČ, kart. č. 83, inv. č. 266, čj. 7400). O archivní komisi viz KOLLMANN, J., *Archiv ministerstva vnitra v l. 1918–1945*, *c. d.*, s. 627nn; srov. k tomu i Prochnův „*Bericht über die Deutsche Archivkommission*“ z ledna 1944, SÚA Praha, ÚŘP / I 3 e, kart. č. 2, inv. č. 2.
- ¹⁶ O nutné potřebě německých odborníků v archivnictví hovoří spisek dr. Rudolfa SCHREIBERA, *Gedanken über die Wahrung der deutschen Interessen in den Archiven des Protektorats Böhmens und Mährens*, datovaný 24. 10. 1939 (uložen ve strojopise v SÚA Praha, ÚŘP, / I 3 e, kart. č. 2, inv. č. 3).
- ¹⁷ Setkal se zde i s prof. Wostryem, jehož oslavil ve své řeči řeč v průběhu oslav 75. výročí Vereinu für Geschichte der Deutschen in Böhmen r. 1937 (LEMPER, E.-H., *c. d.*, Teil II,

s. 36), a po němž převzal i redakci Zeitschriftu für Geschichte der Deutschen in den Sudetenländer r. 1943; kromě toho se nepochybně znal i s prof. Schwarzem a prof. Gierachem, kteří se věnovali historické problematice česko-lužického pohraničí ve středověku a aktivně působili i v hornolužickém vědeckém prostředí.

- ¹⁸ O dobrých vztazích s Prochnem píše sám Bergel, SÚA Praha, fond 114-84-9 (Úřad říšského protektora v Čechách a na Moravě), kart. 82, spis Joachim Prochno, fol. 4, dopis J. Bergela říšskému protektorovi ze 24. 10. 1940.
- ¹⁹ SÚA Praha, fond 114-84-9, kart. 82, spis Joachim Prochno, fol. 1, dopis Prochna na Úřad říšského protektora z 2. 10. 1940.
- ²⁰ Na ni upozorňoval i okresní vůdce NSDAP v Žitavě ve svém posudku (tamtéž, fol. 6, Politische Beurteilung über Dr. Prochno z 5. 12. 1940).
- ²¹ Notu se žádostí o jmenování Prochna zemským archivním radou (na jedno ze 3 míst, systemizovaných výnosem Ministerstva vnitra z 21. 8. 1940 č. B-1245-5/8-40-2) vydal říšský protektor 28. 3. 1941 (SÚA Praha, fond 114-84-9, kart. 82, spis Joachim Prochno, fol. 22, č. j. I 3 e/387); vláda jmenování schválila 12. 6. (tamtéž, fol. 28), jmenován byl 27. 6. 1941 zemským prezidentem Bienertem (SÚA Praha, Archivní registratura – Ústřední archiv ministerstva vnitra, manipulační období 1935–1945, Osobní spisy zaměstnanců, kart. č. 25, spis Joachim Prochno, dále i originál jmenování pro Zemský archiv v SÚA Praha, AZČ, inv. č. 450, kart. č. 282, čj. 5612). Do čtvrté platové třídy byl Prochno zařazen, jelikož se mu do služební doby započítala i léta pedagogické praxe v Německu.
- ²² V roce 1940 se mezi zaměstnanci archivu nehlásil nikdo k německé národnosti (SÚA Praha, AZČ, kart. 272, inv. č. 444, čj. 6478). O rok později se v archivu nacházeli 3 němečtí pracovníci: Joachim Prochno, Anton Blaschka a Anna Schreil. O nutnosti jejich příchodu hovořila i zpráva archivního referenta Swienteka pro generálního ředitele státních archivů v Říši, dr. Zipfela z 13. března 1941 (SÚA Praha, ÚŘP / I 3 e, kart. č. 2, inv. č. 2).
- ²³ SÚA Praha, AZČ, kart. č. 282, inv. č. 450, čj. 6387.
- ²⁴ Stejnou funkci jako Prochno měl v archivu i Otakar Bauer, který ovšem jakožto Čech nemohl vést archiv.
- ²⁵ SÚA Praha, AZČ, kart. č. 282, inv. č. 450, čj. 3408.
- ²⁶ Jmenovací dekret z 20. září došel do archivu ovšem až 10. října. (SÚA Praha, AZČ, inv. č. 450, kart. č. 282, čj. 5643). Srov. k tomu též KOLLMANN, J., *Archiv ministerstva vnitra*, c. d., s. 680.
- ²⁷ Jedná se především o spis, nazvaný „*Gesichtspunkte betr. das Verhältnis des Böhm. Landesarchivs zum Archiv des Ministeriums des Innern*“, SÚA Praha, Pozůstalost dr. Joachima Prochna, kart. č. 6, kde pod bodem 6 navrhuje zmíněnou možnost řešení; nedatovaný spisek je ve fondu uložen ve dvou exemplářích (strojopisném a rukopisném). Viz k tomu níže v této studii.
- ²⁸ Srov. Prochnova „*Bericht über die Tätigkeit der Protektoratarchive für die 4. Jahresviertel 1944*“, SÚA Praha, Pozůstalost dr. Joachima Prochna, kart. č. 7, inv. č. 53. či zprávy za předchozí čtvrtletí v SÚA Praha, ÚŘP / I 3 e, kart. č. 2, inv. č. 2.
- ²⁹ SÚA Praha, AZČ, kart. č. 282, inv. č. 450, čj. 4385.
- ³⁰ Prochnův dopis ze 14. ledna 1944 (SÚA Praha, AZČ, inv. č. 450, kart. č. 282, a. z. 374/Pr). Zvláštní hrou náhody musel Rudolf Prochno zažívat v létě 1945 stejné pocity, když neměl žádných zpráv o svých rodičích, pobývajících ve vypjatou atmosférou vroucích Čechách.

- ³¹ O tom, jak neradostně Swientekův návrat přivítal Prochno, svědčí jeho korespondence (*tamtéž*, kart. č. 2, inv. č. 7).
- ³² Zápis o výslechu býv. německého vedoucího Dra J. Prochna, SÚA Praha, AZČ, inv. č. 450, kart. č. 282, čj. 1366/a. Výslechu byli osobně přítomni František Voldán a trochu paradoxně i Otakar Bauer, na něhož se přitom ještě v červenci 1945 obracel v dopise Prochnův syn Rudolf jako na rodinného přítele, který by mohl zjistit, kde se nachází jeho otec a podat mu o něm zprávu.
- ³³ O tom vydán 16. července 1945 zápis (SÚA Praha, AZČ, kart. č. 272, inv. č. 444, čj. 1975). Viz také seznam zabavených věcí z 19. května uložený *tamtéž*. Knihovnu, umístěnou v jeho bytě, převzal na pokyn Národního výboru jistý J. Bárta. Od r. 1945 o ní není zpráv. Ještě r. 1948 byla Fondem národní obnovy znovu hledána v archivu.
- ³⁴ Srov. dopis Rudolfa Prochna rodičům z 22. června 1945 (SÚA Praha, AZČ, kart. č. 282, inv. č. 450). Rudolf dodnes žije v Berlíně a domáhal se v nedávné době i získání některých soukromých dokumentů z otcovy pozůstalosti.
- ³⁵ Zemřel r. 1967 jako ředitel archivu v Dortmundu.
- ³⁶ Pohřben byl o dva dny později na obecním hřbitově v Ďáblicích ve společném hrobě.
- ³⁷ SÚA Praha, Pozůstalost Dr. Joachima Prochna, kart. č. 7, inv. č. 57 (příloha této studie). Nová systemisace začala částečně platit od 1. února 1943, ovšem s úplným zavedením se počítalo až po skončení války. V některých bodech vyjádřil svůj pohled na existenci a význam archivu i ve své studii o dějinách Zemského archivu (*Das Böhmisches Landesarchiv Prag, seine Geschichte und Bestände*, Prag 1943); srov. i PROCHNO, J., *Zur Archivgeschichte*, Archiv für Kulturgeschichte 32 (1944), s. 288–293.
- ³⁸ „*Das Archiv hat in seiner allgemeinen Verwaltungstätigkeit nicht nur dem Landesbehörde zu dienen, indem es deren alte Registratur empfängt, geordnet aufstellt und zur Benutzung durch die Behörde zugänglich macht, sondern ist durch seine Entwicklung und seine Archivalien das Archiv Böhmens, dessen Lesesaal die grösste Besucherzahl (jährlich etwa 7000 Besuche) hat, neben den Pflichten gegen die eigene Behörde eine zweite wichtige Aufgabe, um so wichtiger jetzt, wo durch Beratung und Unterstützung die Geschichte der Deutschen und des deutschen Einflusses in Böhmen gefördert werden sollen.*“ (SÚA Praha, Pozůstalost Dr. Joachima Prochna, kart. č. 7, inv. č. 57, fol. 12n).
- ³⁹ „*Die tschechische Forschung hat z. B. eine Auseinandersetzung mit der modernen Archivtheorie so gut wie ganz vermieden, weil sich diese nicht mit ihrer Ansicht über die Aufgaben gerade dieses Archivs vereinigen liess; sie ist noch heute viel zu sehr aufgebaut auf der Vorstellung vom Landesarchiv als Publikationsstelle, und zwar für die Perioden der Geschichte Böhmens, in denen das Tschechentum das Übergewicht hatte.*“ (PROCHNO, J., *Das Böhmisches Landesarchiv*, c. d., s. 1).
- ⁴⁰ *Tamtéž*, s. 20.
- ⁴¹ SÚA Praha, Pozůstalost Dr. Joachima Prochna, kart. č. 7, inv. č. 57, fol. 12.
- ⁴² Srov. jeho krátké pojednání v SÚA Praha, Pozůstalost Dr. Joachima Prochna, kart. č. 9, inv. č. 50, fol. 8.
- ⁴³ PROCHNO, J., *Das Böhmisches Landesarchiv*, c. d., zvl. s. 2.
- ⁴⁴ Prochnův náhled na vědomí zemské a říšské identity nalézáme obsažen marginálně v jeho pojednání o provenienčním principu, „*Die Anschauung von Koss ist überholt. Sie ist schon deshalb bedencklos, weil sie dem Landesbewusstsein eines Landes des Reiches das nicht vorhan-*

dene Reichsbewusstsein gegenüberstellt, anstatt des Landesbewusstsein anderer Reichsgebieten.“ (SÚA Praha, Pozůstalost Dr. Joachima Prochna, kart. č. 9, inv. č. 50, fol. 9).

- ⁴⁵ Tuto novou roli státního archivu tehdy již nikdo nepopíral (srov. *tamtéž*, s. 2). Vůdčí pozice Archivu ministerstva vnitra se projevila např. v l. 1938–39, kdy dostal na starost provádění spisové rozluky (KOLLMANN, J., *Archiv ministerstva vnitra*, c. d., s. 627), a r. 1941, kdy fakticky řídil zajišťování vzácných státních i mimostátních archiválií.
- ⁴⁶ Srov. KOLLMANN, J., *Archiv ministerstva vnitra*, c. d., s. 638.
- ⁴⁷ O nových snahách Swienteka hovoří retrospektivně i Prochnova zpráva pro Říšského protektora z 15. ledna 1944 (*Vermerk über die Fachaufsicht im Archivwesen des Protektorates*, SÚA Praha, ÚŘP / odd. I 3 e (Arch. referát), kart. č. 1, inv. č. 2, s. 1).
- ⁴⁸ 26. ledna 1942 byla žádost ÚŘP v tomto ohledu ze strany vlády odmítnuta, „*da die Kompetenz des Referenten beim Reichsprotektor ausreichend ist*“ (SÚA Praha, Pozůstalost Dr. Joachima Prochna, kart. č. 6, inv. č. 49), ovšem 19. února je již nepřímo povolena (*tamtéž*).
- ⁴⁹ Opis listu vráceného s poznámkami O. H. Swientekem I. odd. Úřadu říšského protektora ze 4. února 1943 s číslem I 3-e 47 s tématem „*Vereinheitlichung der Archivwesen im Protektorat Böhmen und Mähren*“, z něhož vytahuji následující pasáž: „...*Die bedingungslose Zustimmung des Landesvizepräsidenten in Böhmen ist zur Erreichung des längst notwendigen Ziels einer einheitlich geführten Archivverwaltung in Böhmen und Mähren unumgänglich. Das Böhm. Landesarchiv hat im Grunde kein selbstständiges Lebensrecht mehr*“ (opis uložen v SÚA Praha, Pozůstalost Dr. Joachima Prochna, kart. č. 6, inv. č. 49). Ke Swientekově kritice tehdejší archivní decentralizace viz jeho článek SWIENTEK, O., H., *Das Archivwesen in Böhmen und Mähren nach der staatlichen Neuordnung 1938/39*, Archiv für Volks- und Landesforschung, 1944, s. 357–367, kde si mimo jiné stěžuje i na to, že Zemský archiv dostal novou budovu, zatímco Archiv ministerstva vnitra sídlí ve zcela nevyhovujících prostorách.
- ⁵⁰ „*Die Vereinheitlichung der fachlichen Aufsichtsführung ist durch bei der hiesigen Behörde errichtete Referat für Archivwesen bereits erreicht, muss aber, nachdem der Referent für Archivwesen jetzt zum kommissarischen Leiter des Archivs des Ministeriums des Innern ernannt wird, auch in der Protektoratsverwaltung wirksam werden.*“ úřední list ÚŘP z ledna 1942 (SÚA Praha, Pozůstalost Dr. Joachima Prochna, kart. č. 6, inv. č. 49). Viz též žádosti o sjednocení archivní správy a o podřízení významných archivů dohledu Archivu ministerstva vnitra z r. 1942 (SÚA Praha, ÚŘP / I 3 e, kart. č. 2, inv. č. 1).
- ⁵¹ Swientekova stížnost na činnost Zemského archivu a Joachima Prochna, *tamtéž*, kart. č. 6, inv. č. 49; v této souvislosti hovoří Swientek i o „*altbekanntem separatistischen Bestrebungen des Böhm. Landesarchivs*“. Na druhou stranu nelze říci, že by neexistovala žádná komunikace mezi oběma hlavními archivy. R. 1943 byla dokonce uspořádána společná výstava obou archivů pro zvané hosty, která „*einerseits die Bedeutung des Archivwesens für die Verwaltung, andererseits an besonders ausgewählten Stücken den deutschen Einfluss auf Böhmen darstellen soll.*“ (*dopis zemskému viceprezidentovi Naudemu*, nedat., *tamtéž*, kart. č. 2, inv. č. 7).
- ⁵² SWIENTEK, O., H., *Das Archivwesen in Böhmen und Mähren nach der staatlichen Neuordnung 1938/39*, Archiv für Volks- und Landesforschung, 1944, s. 362.
- ⁵³ „*Die Direktion des Böhmischen Landesarchives ist bereit, Archivalien, die nach der organischen Entwicklung der einzelnen Archivteile in andere Zentralarchiven gehören, dahin abzugeben. Sie setzt dabei aber voraus, dass sie dafür das Archivgut erhält, das organisch in ihre Sammlung gehört.*“ (PROCHNO, J., „*Denkschrift über die bedeutenderen Archive*

des Protektorats Böhmen und Mähren“, datovaný 10. dubna 1942, SÚA Praha, Pozůstalost dr. Joachima Prochna, kart. č. 6, inv. č. 49).

- ⁵⁴ K přípravám na archivním zákoně viz KOLLMANN, J., *Archiv ministerstva vnitra*, c. d., s. 637nn; materiály k přípravě uloženy v SÚA Praha, Archivní registratura – Ústřední archiv ministerstva vnitra, manip. obd. 1935–1945, koncepty, kart. 1–7.
- ⁵⁵ „*Der Systemisierungsvorschlag ist in der Annahme ausgearbeitet, dass das Archiv als selbstständige Anstalt weiter besteht und sich normal weiter entwickelt. Sollte eine Umorganisation des gesamten Archivwesens Böhmens geplant sein und sollten die Grenzen des Arbeitsbereichs zwischen dem Landesarchiv und dem Archiv des Ministeriums des Innerns, das ja auch zahlreiche ältere rein böhmischen Abteilungen enthält, verchoben werden, so würde auch die Systemisierung entsprechend geändert werden müssen.*“ (Vorbemerkung zur Neusystemisierung des Böhmisches Landesarchivs, SÚA Praha, Pozůstalost Dr. Joachima Prochna, kart. č. 7, inv. č. 57, fol. 14a).
- ⁵⁶ Spis je uložen v rukopisné (Prochnova ruka) i strojopisné podobě v SÚA Praha, Pozůstalost Dr. Joachima Prochna, kart. č. 6, inv. č. 49.
- ⁵⁷ PROCHNO, J., „*Denkschrift über die bedeutenderen Archive des Protektorats Böhmen und Mähren*“, datovaný 10. dubna 1942, SÚA Praha, Pozůstalost dr. Joachima Prochna, kart. č. 6, inv. č. 49.
- ⁵⁸ „*Vermerk über die Fachaufsicht im Archivwesen des Protektorates*“, SÚA Praha, ÚŘP / I 3 e, kart. č. 2, inv. č. 2, s. 2.
- ⁵⁹ Na nižší úrovni probíhalo soustřeďování některých archivů již od počátku 40. let. R. 1941 bylo zahájeno převádění a uspořádání archivů voršilek, minoritů od sv. Jakuba, piaristů, archivu pražského arcibiskupství, vyšehradské kapituly, augustiniánů-eremitů od sv. Tomáše, registratury Zemského muzea a též archivu křižovníků s červenou hvězdou, kteréhožto archivu se ujal sám Prochno (blíže o tom PROCHNO, J., *Tätigkeitsbericht 1934–41*. In: *Mitteilungen des Böhmisches Landesarchivs* 9 (1934–41), Prag 1943, s. 11; výsledkem jeho práce o archivu křižovnickém byl spisek *Das Archiv der Kreuzherren mit dem roten Stern in Prag*, SÚA Praha, Pozůstalost Dr. Joachima Prochna, kart. č. 2, inv. č. 25). Pokračováno bylo pak i v následující době s dalšími archivy: milosrdných bratří, archivy v l. 1782–90 zrušených klášterů, archivy patrimoniálních panství a od roku 1942 probíhalo i shromažďování registratur samosprávných obcí z doby před r. 1928 (PROCHNO, J., *Tätigkeitsbericht 1934–41*, c. d., s. 28) atd.; v duchu centralizace bylo dokonce počítáno i s případným převáděním některých městských archivů („*Arbeitsplan der Böhmisches Landesarchivs*“, SÚA Praha, Pozůstalost Dr. Joachima Prochna, kart. č. 7, inv. č. 53, fol. 1).
- ⁶⁰ Návrh z 3. března 1943 (SÚA Praha, ÚŘP / I 3 e, kart. č. 2, inv. č. 2).
- ⁶¹ Srov. již z r. 1942 „*Grundzüge des Archivwesens Böhmens und Mährens*“, SÚA Praha, Pozůstalost dr. Joachima Prochna, kart. č. 6, inv. č. 49.
- ⁶² Návrh je součástí zprávy o vyhlídkách českého archivnictví z 15. ledna 1943 „*Bericht über die Fachaufsicht im Archivwesen des Protektorates*“ a dodatku k ní „*Vermerk über die Fachaufsicht im Archivwesen des Protektorates*“ (oboje v SÚA Praha, ÚŘP / I 3 e, kart. č. 2, inv. č. 2).
- ⁶³ Tedy Archiv Pražského hradu, Archiv Ministerstva vnitra, Archiv Ministerstva zemědělství, Archiv Ministerstva pošt a drah, Archiv Katastrálního úřadu, Český zemský archiv, Moravský zemský archiv.

- ⁶⁴ Srov. KOLLMANN, J., *Archiv ministerstva vnitra*, c. d., s. 684nn; dále o jednotlivých opatřeních blíže čtvrtletní zpráva o výsledcích Prochnova archivního dozoru (SÚA Praha, ÚŘP/ I 3 e, kart. č. 2, inv. č. 2).
- ⁶⁵ Šlo zejména o pořádání starších nově získaných fondů, v Archivu ministerstva vnitra pak o popis fondů celého (KOLLMANN, J., *Archiv ministerstva vnitra*, c. d., s. 682nn).
- ⁶⁶ PROCHNO, J., *Das Böhmisches Landesarchiv*, c. d., s. 1nn.
- ⁶⁷ K tomu zejména KOLLMANN, J., *Archiv ministerstva vnitra*, s. 627nn.
- ⁶⁸ Šéfem německé komise se stal vedoucí vídeňského Haus-Hof-und-Staatsarchivu L. Bittner, šéfem české příznačně ředitel Archivu ministerstva vnitra, P. Prokeš.
- ⁶⁹ Viz k rozluce dokumenty uložené v SÚA Praha, AZČ, kart. .č 82, inv. č. 266.
- ⁷⁰ „*Niederschrift über die Referentensitzung*“ z 5. 10. 1942, SÚA Praha, Pozůstalost Dr. Joachima Prochna, kart. č. 7, inv. č. 53.
- ⁷¹ SÚA Praha, Pozůstalost Dr. Joachima Prochna, kart. č. 7, inv. č. 50, fol 8b.
- ⁷² *Tamtéž*
- ⁷³ Zápis se zasedání referentů z 5. října 1942 (*tamtéž*, karton č. 7, inv. č. 53, fol. 5)
- ⁷⁴ Srov. *Arbeitsplan des Böhmisches Landesarchivs Prag für das Jahr 1942*, SÚA Praha, Pozůstalost Dr. Joachima Prochna, kart. č. 7, inv. č. 53, fol. 1
- ⁷⁵ Viz např. článek *Archiv země České za německé okupace*, Archivní věstník II, č. 4, Praha 1947. K poválečnému vývoji v Zemském archivu a repatriacím archiválií viz SÚA Praha, AZČ, kart. 83, kart. 114. Srov. též BAUER, O., *Archiv bývalé země České od osvobození v roce 1945 do roku 1950*, Archivní časopis 1 (1950), s. 11–17.
- ⁷⁶ Např. v dopise archivnímu referentu Swientekowi z 8. ledna 1943: „*Gerade der Umstand, dass das Protektorat Teil des Reiches ist, und die grössten Archive in Prag unter deutscher Leitung stehen, muss aber zu der logischen Folgerung führen, dass eine solche Archivbereinigung nicht nur in der Abgabe fremder Archivalien, sondern auch im Empfang böhmischer Archivalien aus fremden Archiven bestehen muss.*“ (SÚA Praha, Pozůstalost Dr. Joachima Prochna, kart. č. 9, inv. č. 50, fol. 13a). V podobném smyslu vyznívají Prochnovy postoje k extraditacím urbárů a soupisů poddaných, kde autor zastává přísně provenienční princip, nedovolující vyvézt jiné archiválie než ty, jimž to tento princip umožňuje (SÚA Praha, AZČ, kart. č. 83, inv. č. 266, čj. 3074/Pr).
- ⁷⁷ SÚA Praha, Pozůstalost Dr. Joachima Prochna, kart. č. 7, inv. č. 50. Tak také při předávání archiválií do Opavy prohlašoval, že „*Andererseits, behält sich auch das Böhmisches Landesarchiv vor, Forderungen nach Archivalien auf Grund des Provenienz prinzip beim Reichsarchiv Troppau zu erheben.*“ (SÚA Praha, AZČ, kart. č. 83, inv. č. 266, čj. 1463/Pr). 14. dubna 1943 zase požaduje v dopise Swientekovi vystavení listin české provenience ze Saského Hauptstaatsarchivu (*tamtéž*, a. č. 2850/Pr. Seznam těchto 86 listin české provenience z ledna 1943, pořízený zčásti samotným Prochnem, je uložen *tamtéž*, čj. 216)
- ⁷⁸ Viz KLÍMOVÁ, H., GOTTFRIED, L., *Otakar Bauer a Archiv země České v letech 1945–1954*. In: *Z dějin Státního ústředního archivu v Praze a jeho předchůdců*, Praha 1995, s. 19.
- ⁷⁹ Takto se obracel např. na ředitele Saského hlavního státního archivu Kretschmara se žádostí o opisy originálů, posílaných z Protektorátu do Drážďan (podle opisu Kretschmarova dopisu říšskému protektoru z 21. ledna 1942, SÚA Praha, AZČ, kart. č. 83, inv. č. 266, čj. 1187). Podobně se písemně dotazoval Prochno studijního rady Zeigermanna v Kladsku, zda ve farním archivu v Kladsku nejsou tři listiny, jejichž vidimusy jsou uloženy v Zemském

archivu, neboť pak by bylo neúčelné deponovat tyto vidimy do Kladska (SÚA Praha, Pozůstalost dr. Joachima Prochna, kart. č. 2, inv. č. 7). Podobné dotazy jsou dosvědčeny i v případě jiných archivů. Prochno zamýšlel dokonce provádět přímá zjišťování existence duplikátů archiválií české provenience v zahraničních archivech (např. negativní odpověď Ministerstva vnitra na financování takové cesty do Slezska z 10. ledna 1942, SÚA Praha, AZČ, kart. č. 83, inv. č. 266, čj. 329).

⁸⁰ Jen za rok 1943 bylo z Vídně získáno pro protektorátní archivy 58 listin („*Bericht über die Deutsche Archivkommission*“, SÚA Praha, ÚŘP / I 3 e, kart. č. 2, inv. č. 2).

⁸¹ Viz pozn. 44.

⁸² K tomu viz zpráva okresního vůdce NSDAP v Žitavě z 5. 12. 1940 (SÚA Praha, fond 114-84-9 (fond 114 – Úřad říšského protektora v Čechách a na Moravě), kart. 82, spis Joachim Prochno, fol. 6., Politische Beurteilung über Dr. Prochno).

⁸³ „*Weltfremde und nicht zu harte Gelehrtennatur*“ (zpráva SS-Obersturmbahnführera pro říšského protektora z 19. března 1941 (SÚA Praha, fond 114-84-9, kart. 82, spis Joachim Prochno, fol. 21)).

⁸⁴ Na jeho minulost bylo ostatně upozorněno i ze strany NSDAP v Žitavě („*Politische Beurteilung über Dr. Prochno*“ z 5. 12. 1940, SÚA Praha, fond 114-84-9 (fond 114 – Úřad říšského protektora v Čechách a na Moravě), kart. 82, spis Joachim Prochno, fol. 6). Do NSDAP se sice Prochno přihlásil těsně před příchodem do Prahy v Žitavě, ovšem za člena byl přijat až po dosti dlouhé době, ve 40. letech (SÚA Praha, Pozůstalost Dr. Joachima Prochna, kart. č. 2, inv. č. 7).

⁸⁵ SÚA Praha, Pozůstalost Dr. Joachima Prochna, kart. č. 9, inv. č. 67.

⁸⁶ Prochno zde hovoří o tom, že to, co píše, je určeno primárně pro jeho syna a teprve poté pro „*alle, die zu mir kommen*“ (*tamtéž*).

⁸⁷ Znamé je například ve vzdělaných kruzích vlivné hnutí tzv. konzervativní revoluce (k ní zejména MOHLER, A., *Die Konservative Revolution in Deutschland. Ein Handbuch*, 4. Aufl., Darmstadt 1994 a nověji WOODS, R., *The Conservative Revolution in the Weimar Republic*, New York 1996). Kromě toho lze upozornit i na platonismem, scholastikou a německým romantismem silně ovlivněné učení rakouského filosofa a sociologa Othmara Spanna, ve dvacátých a třicátých letech v Rakousku i Německu značně rozšířené, mající mimořádný vliv i na českou německou menšinu. K tomuto učení viz např. SCHNELLER, M., *Zwischen Romantik und Faschismus. Der Beitrag Othmar Spanns zum Konservatismus in der Weimarer republik*, Stuttgart 1970 nebo SIEGFRIED, K.-J., *Universalismus und Faschismus. Das Gesellschaftsbild Othmar Spanns*, Wien 1974; výběrovou bibliografii prací o Spannovi a jeho škole uvádí PICHLER, J. Hanns (Hg.), *Othmar Spann oder Die Welt als Ganzes*, Monographien zur österreichischen Kultur- und Geistesgeschichte 4, Wien – Köln – Graz 1988, s. 279nn; k recepci Spannovy teorie v sudetoněmeckém prostředí, v němž se Prochno často pohyboval též GEBEL, R., *Konrad Henlein*, München 2000, s. 31nn, ZIMMERMANN, V., *Die Sudetendeutschen im NS-Staat*, Erfurt 1999, s. 43nn. Právě toto učení staví místo nacistického rasového pojetí národa národ jako celek kulturní, duchovní. Odtud vycházelo též Prochnovo pojetí vůdcovství jako duchovního vedení v platónském smyslu (Spann zde mluví o vrstvě moudrých („*das höchste geistige Stand*“), jež má ovládat národní společenství – např. ve svém *Wahre Staat*, 4. Aufl., Jena 1938, s. 238; viz též jeho *Gesellschaftslehre*, 2. Aufl., Leipzig 1923).

- ⁸⁸ „*Du bist nichts, dein Volk ist alles*“, *ist zu eng. Meine Geschichtskennntnis und Geschichtsbetrachtung zeigt mir, dass die moderne, manche 150 jahre alte Welle des Nationalismus eine Welle ist, die übergehen wird, wie philosophische und religiöse Wellen vergangen sind. Was folgt, weiss ich nicht. Wahrscheinlich aber nich der krane Materialismus marxistischer oder amerikanischer Prägung; es ist mein Glaube, dass der Geist über die Materie herrschen soll.*“ (SÚA Praha, Pozůstalost Dr. Joachima Prochna, kart. č. 9, inv. č. 67).
- ⁸⁹ Zápis o výsledku z 18. května 1945 (SÚA Praha, AZČ, inv. č. 450, kart. č. 282, čj. 1366/a).
- ⁹⁰ Dopis ze 4. září 1943 (SÚA Praha, Pozůstalost Dr. Joachima Prochna, kart. č. 7, inv. č. 50, fol. 120).
- ⁹¹ *Tamtéž*, fol. 89, fol. 96–99 – zpráva zemského archivního rady pro Landesgruppe IV. Právě o Benešovo vyslání se hovořilo také během Prochnova květnového výsledku r. 1945.
- ⁹² Hovoří o tom např. dopisy v léta 1942, poslané Otakaru Bauerovi, v nichž Prochno dává instrukce k zabránění nuceného odchodu zaměstnanců, mezi nimi i Václava Novotného, bývalého legionáře (SÚA Praha, AZČ, inv. č. 450, kart. č. 282, ve složce čj. z. 6521/Ba). Viz k tomu i dopis o legionářích v archivu ze 17. února 1941 (SÚA Praha, AZČ, kart. č. 272, inv. č. 442, čj. 1426).
- ⁹³ SÚA Praha, Pozůstalost Dr. Joachima Prochna, kart. č. 7, inv. č. 57.
- ⁹⁴ SÚA Praha, Pozůstalost Dr. Joachima Prochna, kart. č. 7, inv. č. 50, fol. 26.
- ⁹⁵ PROCHNO, J., *Das Böhmisches Landesarchiv*, c. d., s. 24. Podobně i v Archivu ministerstva vnitra od r. 1939 přibyl značný počet pracovních sil, rekrutujících se z řad příslušníků bývalé čs. armády, zaměstnanců vojenské správy MZV a politicky nepohodlných osob, jimž instituce poskytla útočiště.
- ⁹⁶ Taktéž publikaci některých textů v němčině, včetně překladu registru Archivu Koruny české chápal Prochno primárně pouze jako způsob, jak zpřístupnit české bádání a české prameny širší odborné veřejnosti, neomezené pouze na české obyvatelstvo.

Příloha

PŘEDMLUVA K NÁVRHU NA NOVOU SYSTEMIZACI ZEMSKÉHO ARCHIVU Z R. 1942

(SÚA Praha, Pozůstalost Dr. Joachima Prochna, kart. č. 7, inv. č. 57)

(fol. 12a)

Vorbemerkung

Für die Neusystemisierung des Böhmisches Landesarchivs möchte ich folgende Gedanken zugrunde legen:

Das Archiv hat in seiner allgemeinen Verwaltungstätigkeit nicht nur dem Landesbehörde zu dienen, indem es deren alte Registratur empfängt, geordnet aufstellt und zur Benutzung durch die Behörde zugänglich macht, sondern ist durch seine Entwicklung und seine Archivalien das Archiv Böhmens, dessen Lesesaal die grösste Be-

sucherzahl (jährlich etwa 7000 Besuche) ist neben den Pflichten gegen die eigene Behörde eine zweite wichtige Aufgabe, um so wichtiger jetzt, wo durch Beratung und Unterstützung Deutschen und des deutschen Einflusses in Böhmen gefördert werden sollen.

Ferner hat das Archiv schon fast ein halbes Jahrhundert den Zusammenhang mit den böhmischen Stadtarchiven hergesetellt, die es durch Rat, Unterstützung und Aufsicht betreut. Es wird auch in Zukunft nötig sein, das durch sich wiederholende Aufsichtsreisen zu tun, da bei der fehlenden Kontinuität in der Verwaltung der Archive namentlich kleinerer Städte diese immer wieder in Gefahr kommen, Verlust zu erleiden oder so gut wie ganz verloren zu gehen. Daraus ergibt sich eine zweite Aufgabe für das Archiv.

Ebenso ist das Archiv fast seit seiner Umorganisation 1862 ein historisches Institut, das über die Archivalien hinaus geschichtliches Quellenmaterial sammelt, der Forschung zur Verfügung stellt und veröffentlicht. Zur Verwaltung dieser Abteilung (allein über 3000000 Abschriften!) und zur Redaktion der Veröffentlichungen ist es nötig, eine Anzahl – ich schlage vor drei – Archivare gesondert zu beauftragen. Endlich werden die Werkstätten des Archivs die grössten und modernsten des Protektorats, nach dem Frieden, wenn die Materialknappheit beseitigt ist, umfangreiche Aufträge erhalten, so dass eine (fol. 14a) Erweiterung des Personalbestandes auch in dieser Institut vorgesehen wurde.

Im übrigen sei darauf hingewiesen, dass es Absicht war, die Verteilung der Belegschaft auf die einzelnen Beamtengruppen deutschen Verhältnissen anzupassen und damit einen Teil der bisherigen Arbeit der Konzeptbeamten auf die mittleren Beamten zu übertragen.

Der Systemisierungsvorschlag ist in der Annahme ausgearbeitet, dass das Archiv als selbstständige Anstalt weiter besteht und sich normal weiter entwickelt. Sollte eine Umorganisation des gesamten Archivwesens Böhmens geplant sein und sollten die Grenzen des Arbeitsbereichs zwischen dem Landesarchiv und dem Archiv des Ministeriums des Innern, das ja auch zahlreiche ältere rein böhmischen Abteilungen enthält, verchoben werden, so würde auch die Systemisierung entsprechend geändert werden müssen.

Landesarchivrat [*Joachim Prochno*]

ZUSAMMENFASSUNG

JOACHIM PROCHNO UND SEINE WIRKUNG IM BÖHMISCHEN LANDESARCHIV ZUR ZEIT DES PROTEKTORATS BÖHMEN UND MÄHREN

Vojtěch Belling

Zu den bedeutendsten Persönlichkeiten, deren Tätigkeit die Entwicklung der Archivverwaltung zur Zeit des Protektorats Böhmen und Mähren (1939–1945) beeinflusst hat, gehört ohne Zweifel der Historiker und Archivar Joachim Prochno (1897–1945). Nach dem Universitätsstudium der Historie, Germanistik und Anglistik in Leipzig begann der aus dem brandenburgischen Niemegeke Gebürtige seinen Lebensweg als Mittelschullehrer und seit 1928 wirkte er länger als ein Jahrzehnt auf der Mädchenoberschule in Zittau. Im dortigen Milieu begann er sich mit der Oberlausitzer Historie zu beschäftigen, er wurde ein fleißiger Autor der wissenschaftlichen Studien und Editor des Quellenmaterials zur Geschichte des gesamten Gebiets und vor allem der Stadt Zittau. In den dreißiger Jahren hielt er sich einigemal auch in den Prager Archiven auf, wo er sich mit ihrem alltäglichen Betrieb und mit dem Verwaltungssystem bekannt machte. Diese seine praktische Erfahrung war auch mit seinen guten Beziehungen zu den zahlreichen sudetendeutschen Historikern ein Grund dazu, warum Prochno im Herbst 1940 zum Mitglied der Deutschen Archivkommission in Prag und nach fast einem Jahr auch zum Landesarchivrat genannt wurde. Die politischen Gründe waren bei der Ernennung eher weniger wichtig. Prochno suchte zwar schon 1939 um die Mitgliedschaft in der NSDAP an (aufgenommen wurde er um ein Paar Jahre später); noch während des Zittauer Aufenthalts wurde er allerdings für das Herabreißen Hitlers Bilder im Konzentrationslager gefangengehalten und immer war er für einen politisch unzuverlässigen Menschen gehalten. Übrigens auch während seiner Wirkung in Prag hatte er zum Nazismus vielmehr negative Beziehung, wie davon einige seine persönlichen Notizen zeugen.

Seit 1941 führte Joachim Prochno tatsächlich das ganze Landesarchiv (teilweise gemeinsam mit dem tschechischen Archivrat Otakar Bauer), denn der offizielle Direktor Anton Blaschka blieb bis Kriegsende in der Armee und ins Archivgeschehen griff er nicht ein. Prochnos Tätigkeit in dieser Funktion konzentrierte sich vor allem auf die Vorbereitung der beabsichtigten Reorganisation der Protektoratsarchivverwaltung und auf die Durchführung der Archivtrennung. Seine Konzeption der neuen Organisation wurde auf der Vorstellung der mäßigen Dezentralisierung gegründet. Die in der historischen Entwicklung organisch entstandenen Archive sollten also ungestört in ihrer

Existenz fortsetzen, wobei das Landesarchiv als tschechisches Hauptarchiv die Oberaufsichtsfunktion übernehmen sollte. Hier geriet Prochno aber in Konflikt mit dem Obervertreter der deutschen Archivverwaltung, dem Referenten für Archivwesen beim Amt des Reichsprotectors und dem Kommissärleiter des Archivs des Innenministeriums, dem eifrigen Nazi Oskar Horst Swientek, der ein Verfechter der Konzeption der strengen Zentralisation der Reichsarchivverwaltung war. In Protektoratsrahmen strebte Swientek deshalb nach Gewinn der exklusiven Stellung für das Archiv des Innenministeriums, das die führende Rolle im zentralisierten System übernehmen sollte, während für Landesarchiv kein Platz mehr in dieser Vorstellung blieb. Ein scharfer Streit, der zwischen beiden Archivaren im Jahre 1942 ausbrach, endete erst im Herbst 1943, als Swientek zur Wehrmacht einrückte und Prochno alle seine Posten übernahm. So wurde er praktisch der führende Repräsentant der gesamten Protektoratsarchivverwaltung und auch beider bedeutendsten Archive. Trotzdem er selbst schon früher ähnliche Vereinigung der leitenden Hauptfunktionen in den Händen einer Person (aber ohne gleichzeitige Vereinigung der Archive) beantragen hatte, nahm er nach der eigenen Erfahrung die Stellung gegen die Petrifikation dieses Standes.

In seiner neuen Position kontrollierte Prochno seit 1943 vor allem die Verwirklichung der Maßnahmen zur Archivalienrettung vor den Luftangriffen und zur Einlagerung der Bestände in den provisorischen Bergungsstellen. Die Arbeiten auf der Vorbereitung der Archivreorganisation wurden in dieser bewegten Zeit niedergelegt und in die Nachkriegszeit verschoben. Obwohl der Hauptgegner Prochnos Reformkonzeptionen verschwunden war, die Arbeit konzentrierte sich auf die übliche Agenda und Archivalienrettung. Es setzte auch die Archivtrennung fort und Prochno kontrollierte im Landesarchiv den ordentlichen Verlauf der Extradizien von Archivalien nach Deutschland. Gleichzeitig kümmerte er sich um den Reziprozitätscharakter dieses Prozesses und um Gewinn der Akten böhmischer Provenienz oder Pertinenz in die tschechischen Archive (diese Reziprozität begründete er damit, dass das Protektorat ein integraler Teil des Reiches ist, und deshalb kann es nicht unbegünstigt werden). Als Swientek im Winter 1945 nach Böhmen zurückkehrte, kam es in der gespannten Situation bis Kriegsende zu keinen bedeutenderen Änderungen. Im Mai 1945 wurde Prochno als Repräsentant des Naziregimes interniert und am 10. September starb er im Gefängnis Krankenhaus in Prag auf den Herzstillstand. So endete das Leben einer tragischen Persönlichkeit der Geschichte des tschechischen Archivwesens, die einerseits die nazistische Macht repräsentierte und andererseits mit seiner Konzeption der Archivwesensreform auch die zukünftige Nachkriegsentwicklung vorzeichnete. Man kann also sagen, dass die Wirkung Joachim Prochnos dem tschechischen Archivwesen das Überleben in der kritischen Zeit seiner Existenz ermöglichte.